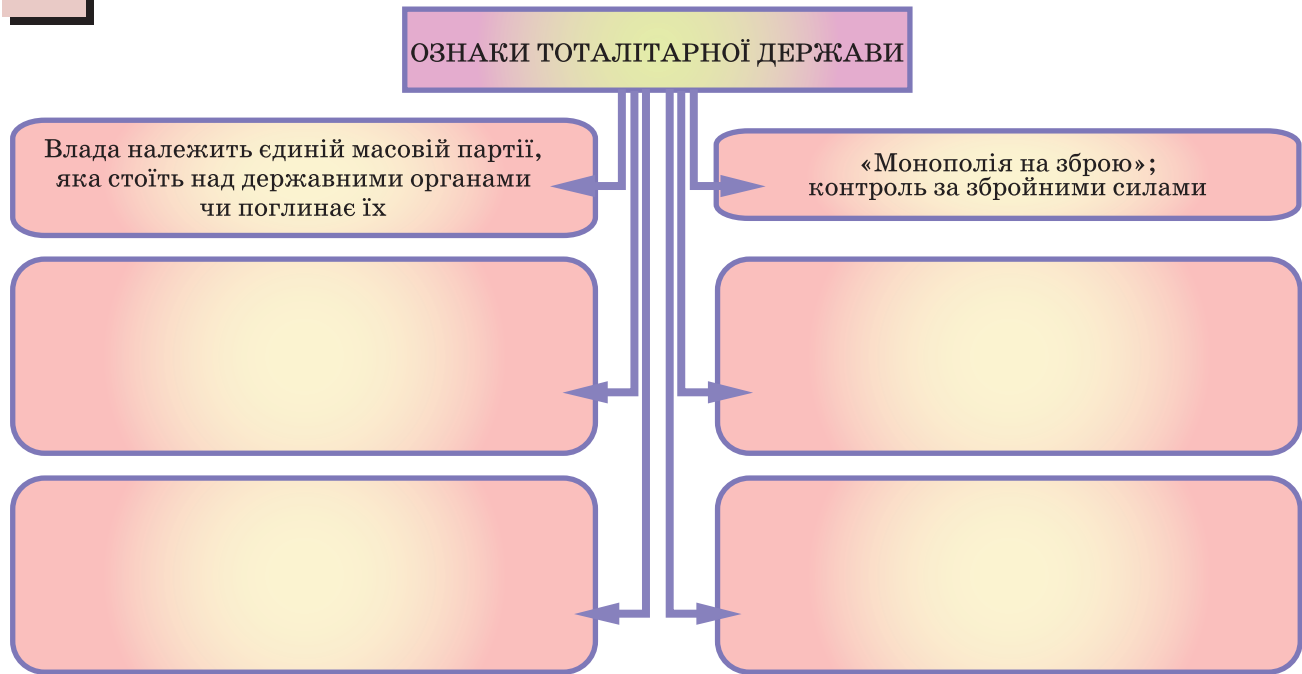

317a | Схема**§ 51. ЛЮДИНА В УМОВАХ ТОТАЛІТАРИЗМУ****318** | Офіційний документ
Заява голові колгоспу

Голові ... с/с від гр-ки У. Євг. Ол-др.

Прошу с/раду видати мені довідку про те, що я розірвала зв'язок з батьком – служителем релігійного культу... гр. У. А. В. Раніше мене, як неповнолітню, стримували вдома батьки, почасти не могла виїхати... у зв'язку з неотриманням паспорту.

Тепер, досягши повноліття і розірвавши зв'язок з родиною, я стану в ряди трудящих і буду працювати для Радянської країни.

12/V.1935 р. (підпис).

<http://www.hro.org/editions/karta/nr2627/arhiv.htm>

319 | Газетне повідомлення
Куркуль користується колгоспними кінями

У колгоспі «13-річчя Жовтня» Городницького р-ну Київської обл. діються неподобства. Цілком зазнав впливу куркулів голова колгоспу Поліщук. Його тесть, хоча і не є членом

колгоспу, зате завдяки зятю користується колгоспними кінями для свого господарства. Своїх коней куркуль розпродав.

Завгосп колгоспу Чепель перед тим, як іти до колгоспу, також розбазарив усе своє майно, щоб колгоспу нічого не дісталось. За колгоспним добром немає ніякого догляду, інвентар валяється під дощем, псується.

Треба покласти край цим неподобствам.

Волков, Литвинчук.

Правда. – 12 декабря 1932 г.

320 | Погляд дослідника

24 травня на пленумі Любецького райкому вчитель Стрілко покритикував завпідприємств райкому Сигалович Дору. Скривджена дівчина довго тамувала кривду, потім, назвавшись «чоловіком літнього віку», написала на його ім'я, начальника райвідділу НКВС Векслера, анонімку про районну терористичну організацію у складі вчителів Бурмаки, Конашевича, Стрілка, Товчка і одного незнайомого з

Чернігова, очевидно, керівника. Мовляв, узнала про них, коли вони під виглядом випивки обговорювали свої контрреволюційні плани. Мета злочинців – убити Косіора і Постишева, якщо вони колись навідаються до району. Чекісти за рядом другорядних ознак з похвальною оперативністю вийшли на авторку. Не заарештували – спершу заслухали на закритому засіданні райкому. «Я легковажна, в дитинстві рахітом перехворіла, – виправдувалася дівчина, – а донос на Стрілка написала з ревнощів. Хай би ходив зі мною, а не з Мільштейн. Чим вона краща?» Дорі не повірили: так гарно збрехати, вигадати всілякі подробиці – неможливо; очевидно, щось таке є, може, й сама учасниця. Вигнали з усіх посад, завели кримінальну справу.

Шкварчук В. На казарменому становищі. – С. 71.

321 Погляд очевидця Зі спогадів О. Горової

Як реагували люди навколо (на арешт батьків)? Арндти (сусіди) підтримували нас із перших днів до самої війни на очах усього будинку, де, звичайно, жили різні люди, могли знайтися й донощики. Якась сусідка (не пам'ятаю хто), зустрівши мене на сходах, рвучко обійняла, пригорнула до грудей мою голову і швидко пішла далі, а сусідка з квартири навпроти, зустрівши маму, сказала: «У нас ні

за що не ув'язнюють». Думаю, що сказано це було від страху, який охопив тоді багатьох.

Горовая Е. История нашей семьи.
http://www.judaica.kiev.ua/Eg7_p255.htm.

322 Погляд дослідника

У 1937 р. одного з ленінградських комсомольців було виключено з лав ВЛКСМ, сформулювала контрольна комісія обкому, «за нецензурну лайку на адресу портрета Леніна, який випадково впав на нього».

Лебина Н.В. Повседневная жизнь советского города. 1920 – 1930 годы. – С. 153.

323 Погляд дослідника

Терор для суспільства в цілому означає набагато більше, ніж просто страждання жертв та їхніх родин і побоювання інших стати жертвами... Суспільний досвід терору включає і досвід ката, і досвід жертви, і досвід того, хто здійснює насильство, і досвід страждаючого від насильства. Те саме справедливе й щодо індивідуального досвіду терору: навіть ті, хто ніколи не доносив на співгромадян за власною волею, під час Великого Терору не захищали друзів... поривали стосунки з родинами «ворогів народу» і найрізноманітнішими шляхами ставали учасниками процесу терору.

Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм... – С. 228–229.

1. Що, на ваш погляд, об'єднує джерела 318–323? Запропонуйте назву для цієї групи документів.
2. Чому авторка заяви (джерело 318) відмовляється від батька? Чим це пояснити? Чи багато було, на ваш погляд, подібних випадків? Як ви думаєте, чи маємо ми право засуджувати цих людей?
3. Як би ви назвали лист до головної радянської газети двох українських селян (джерело 319)? Як ви думаєте, які наслідки він мав?
4. Які почуття викликають у вас джерела 320–321? Чому «Дорі не повірили»? Чи могла кожна з ситуацій, описана у джерелах 320–321, закінчитися інакше? Поясніть свою думку.
5. Яка головна думка документа 321? Чим зумовлюється різна реакція людей на подібні ситуації?
6. Чому, на вашу думку, джерела згруповані саме в такому порядку? Як ви розумієте думку Ш. Фицпатрік (джерело 323) про «досвід катів та досвід жертв»? Який досвід є руйнівнішим для людини та суспільства? Чому? Прокоментуйте.

324 Погляд сучасника З листів П.Л. Капіци* до Й.В. Сталіна

12 лютого 1937 р.

...Арешт Фока** є актом грубого поводження з ученим, що також, як і грубе поводження з машиною, псує її якість... Таке ставлення до Фока викликає як у нас, так і в західних учених внутрішню реакцію, подібну, наприклад (до реакції) на вигнання Ейнштейна з Німеччини... Таких учених, як Фок, у нас небагато, і НИМИ може пишатися союзна наука перед світовою наукою, але це стає важко, коли його саджають у кутузку...

28 квітня 1938 р.

Сьогодні вранці заарештували наукового співробітника інституту Л.Д. Ландау**... Немає сумніву, що втрату Ландау... як і для радянської, так і для світової науки... будемо дуже відчувати... Ніхто, як інший учений, про все це написати не може, тому я і пишу вам***.

Цит. за: История Отечества в документах... – С. 168.

325 Погляд сучасника З листа І. Павлова в РНК СРСР 21 грудня 1934 р.

...Я рішуче не можу розстатися з батьківщиною і перервати тутешню роботу... Проте мені важко... жити тут і це є причиною мого листа в Раду... Ви сієте по культурному світі не революцію, а з величезним успіхом фашизм...

Те, що Ви робите, є, звичайно, тільки експериментом і нехай навіть грандіозним за відвагою... але... з невідомим поки що остаточним результатом... Експеримент страшенно дорогий... зі знищенням усього культурного спокою і всієї культурної краси життя. Ми жили і живемо під неослабним режимом терору і насильства. Якби нашу обивательську дійсність відтворити цілком... – це була б жахлива картина, приголомшливе враження від якої на дійсних людей навряд чи значно б пом'якшилося, якщо поруч з нею поставити й іншу нашу картину з чудово ніби знову виростаючими містами, дніпробудами, гігантами-заводами та незліченними ученими і навчальними закладами...

* Капіца П. – вчений-фізик зі світовим ім'ям, директор Інституту фізичних проблем.

** Фок, Ландау – співробітники інституту.

*** Фока було звільнено після листа Капіци, а Ландау – ні.

Треба пам'ятати, що людині, яка походить від тварин, легко падати, однак важко підніматися... Ті, що перетворені в забитих тварин, навряд чи можуть стати істотами з почуттям власного людського достоїнства...

Збережіть же батьківщину і нас.

Своевременные мысли, или Пророки в своем Отечестве. – Л., 1989. – С. 93–95.

326 Погляд очевидця Зі спогадів про радянські вибори 1936 р.

12 грудня [1936 р.] стало масовим, всенародним святом... Сам Сталін наказав: у день виборів торгувати всім, як у вихідні дні, наступного дня всі базари закрити. Під наглядом активістів у селах прибрали двори і вулиці, заготовували худобі корм і пійло, запаслися дровами, аби в знаменний день вільного волевиявлення трудящих колгоспники трохи розслабилися. Кожен колгосп мав організувати одноденні дитячі ясла, похастувати діток за свій рахунок цукерками, пряниками і ситром. Не дивно, що ще затемно люди потяглися сповнити свій громадянський обов'язок. На виборчих дільницях червоні прапори, портрети вождів і кандидатів, інша наглядна агітація. У буфетах – чай, білі французькі булочки, кондвироби, копчена риба, ковбаса, пиво, ситро. За оцінкою влади, в різних місцях одразу виникли черги – від 50 до 350 чоловік. Поруч музика, танці, співи. Вжили належних заходів проти вилазок класового ворога: пиятики, дебошів, підпалів, інших терактів. Люди слухняно пішли до урн. Чимало виборців перекреслювали хрест-навхрест усіх кандидатів, крали із кабін олівці, рвали на шмаття бюлетені, писали на них всілякі непристойності. У Недригайлівському районі... після розкриття урн, виявили на бюлетенях написи: «Все це дурман – треба Гітлера», «Хай живуть старі демократи, що борються з комуністами», «Демократів, що борються за нас і нашу Україну ніколи не задушать», «Буде час, коли настане кінець комуністам. Хай цей голос пролунає на весь світ – і т. д.» Очевидно, не просто було комусь наважитися й зуміти написати таке: «Голосую не за паразитизм і насильство над народом, яке січас існує в розгарі, а за сво-

бодне життя. Здумайте паразити як стогне і томиться все селянство і часть рабочего класа в тяжкій неволі, голі, босі і полуголодні. Хай буде проклят паразит Сталін і вся його свора, що так іздіваються над безвинним народом».

Шкварчук В. На казарменому становищі. – С. 136–137.

327 Погляд дослідника

...Влада не наважувалася вислати з країни євреїв, що перебували у шлюбі з німкенями, тому що побоювалися виступів жінок. Це дуже дратувало міністра пропаганди Йозефа Геббельса, і він зрештою наказав затрима-

ти й вислати з Берліна всіх євреїв, які там залишилися.

Побоювання нацистів виправдалися – жінки відмовилися змиритися з тим, що їхніх чоловіків вислали. Кинувши виклик гестапо і СС, тисячі жінок вийшли на вулиці й влаштували демонстрацію протесту перед будинком, у якому перебували їхні арештовані чоловіки. От що пізніше розповідала одна з демонстранток Шарлота Ізраель: «Ви – вбивці!» – кричали жінки охоронцям. Кричали – поки вистачало духу. Однак демонстрація увінчалася успіхом – більшості жінкам повернули їхніх чоловіків.

Брухвельд С., Левин А. Передайте об этом детям вашим... – С. 72.

7. Що поєднує документи 324–327? Яку назву ви дали б цій підбірці?
8. Чи можна вважати описані у джерелах явища проявом опору пануючому режиму? Поясніть свою думку.
9. Як ви вважаєте, протест проти чого вони виражають: режиму, особистої недолі, пригноблення особистості, суспільної атмосфери або чогось ще? Що могло бути результатом таких дій? Наскільки поширеними, на вашу думку, були такі форми протесту? Поясніть.
10. Ознайомтеся із джерелами 328–332 і з'ясуйте, що найчастіше було темою народної творчості. Як ви думаєте, чому?

328 Погляди очевидців

Медведенко М.І.

– *Складали пісні про організацію колгоспів?*
– Не чув. А анекдоти були: «У колгоспі добре жить, один робить – сто лежить».

Павліченко А.Г.

– *Скільки платили за трудовень?*
– Півтори копійки в день, где їх хочеш, там і день... І на пудру, і на мило, і щоб на дівочок хватало...

Вільям Н. Трансформація громадянського суспільства. – С. 226, 228.

329

На вулиці знайшли курку, що повісилася, із запискою: «Прошу в моїй смерті нікого не звинувачувати. Повісилася через неможливість виконувати державну повинність – нести по два яйця в день».

Американець і росіянин засперечалися, хто більший діяч – Сталін чи Гувер. «Гувер – найбільша людина, він відучив наш народ пити», – говорить американець. – «А Сталін відучив наш народ їсти!» – відповідає росіянин.

Коваль Т.В. История России XX века. – С. 246.

330

Очеретом хата вкрита.
Зірка до дверей прибита,
І ні курки, ні свині –
Тільки Сталін на стіні.
Батьку Сталіне, дай мила,
Бо вже воші мають крила,
До Кремля вже долетять
І тебе, вождя, з'їдять.

Портрет темряви... –
С. 251.

331

а) – Хто ваша мати? – Наша радянська Батьківщина.

– Хто ваш батько? – Наш великий вождь, товариш Сталін.

– Ваше заповітне бажання? – Швидше стати круглим сиротою.

б) Хтось вийшов на демонстрацію з плакатом: «Дякуємо товаришу Сталіну за наше щасливе дитинство». Парторг: «Ви що, знущастесь?! Ви ж старий. Коли ви були дитиною, Сталін ще не народився». – «От за це йому й спасибі!»

История СССР в анекдотах. – Рига, 1991. – С. 39.

в) Тов. Сталіну
Заява.

Прошу розстріляти мене за власним бажанням.

Борев Ю. Краткий курс истории XX века в анекдотах... – М., 1995. – С. 82.

332 Офіційний документ

Таємно.

Секретарю Райкому ВКП(б)

Повідомляємо, що нами виявлено, як в деяких колгоспах нашого району як клички для тварин використовуються загальнопоширені радянські слова і навіть прізвиська вождів: так у колгоспі ім. «Ворошилова» – кінь масті рудої називається «Комсомолец».

У колгоспі «2-і П'ятирічки» лоша під кличкою «Ворошилов». У Баженовському колгоспі кінь під кличкою «Сталін». Колгосп імені «Башкирові» – кінь масті соврасової під кличкою «Батрак». Колгосп ім. «Петровського» – кобила бурої масті під кличкою «Піонерка» і

кобилиця соврасової масті під кличкою «Ударниця», лоша під кличкою «Повстанець». У Назимовському колгоспі коні під кличками: «Комсомолка», «Піонерка», «Косіор»... коня назв. «Ворошилов»; також була свиня під кличкою «Крупська».

Вищевикладене повідомляється для відомостей і вживання заходів до заміни даних кличок.

Лейтенант Держбезпеки (Коротков).

Пом. опер. уповн.

Сержант Держбезпеки (Краснопольський).
(подано зі збереженням мови оригіналу).

11. Що саме і чому турбує авторів джерела 332? До кого вони звертаються? Чому спецповідомлення проходить під графою «таємно»?

12. Які почуття викликає у вас ця добірка документів?

Чи погоджуєтеся ви з виразом «світ вижив тому, що сміявся»? Як ви його розумієте?

333

Досвідчений зек дає пораду: «Якщо хочеш вижити, то запам'ятай: по-перше, їж кожного разу, коли дають, по-друге, спи і читай, коли видається можливість, по-третє, – щоранку чисти зуби». От усе, що не заборонялося робити в таборі, але до цього й не примушували. І тоді чищення зубів уже людський вчинок. А вчинки роблять нас, не тільки ми їх.

...У твоїй свідомості постійно має бути присутня межа, рубіж, який ти ніколи ні за яких обставин не переступиш, тому що зробивши це, ти перестанеш бути людиною.

Долуцкий И.И., Журавлева В.И. Всемирная история XX века. – Ч. 1. – С. 393.

334

Усе могло вважатися опором – тому що все було заборонено. Будь-яка діяльність, яка свідчила про те, що в'язню вдалося зберег-

ти якісь залишки особистості, індивідуальності, сприймалися як опір.

Андреа Девото, італійський психіатр.

Цит. за: Передайте об этом детям вашим... – С. 67.

335

Коли моральну особистість убито, єдине, що не дає людям зазнати перетворення на живі трупи, – це індивідуальні відмінності, неповторна особистість. У стерильному вигляді таку індивідуальність можна зберегти послідовним стоїцизмом, і, певна річ, багато людей за тоталітарної влади знаходили і далі щодня знаходять притулок у цій абсолютній ізоляції особистості, позбавленої прав чи совісті.

Арендт Ханна. Джерела тоталітаризму. – К., 2000. – С. 505.

13. Як ви розумієте пораду зека (джерело 333)?

14. Яка думка об'єднує висловлювання 333–335? Як ви оцінюєте наведені судження, як песимістичні чи оптимістичні? Чому?

15. Організуйте дискусію «Людина в умовах тоталітаризму. Чи можливий спротив?»

*Як вплинула форсована модернізація
на спосіб та умови життя людей?
Як змінилися роль і місце
людини в умовах
тоталітаризму?*